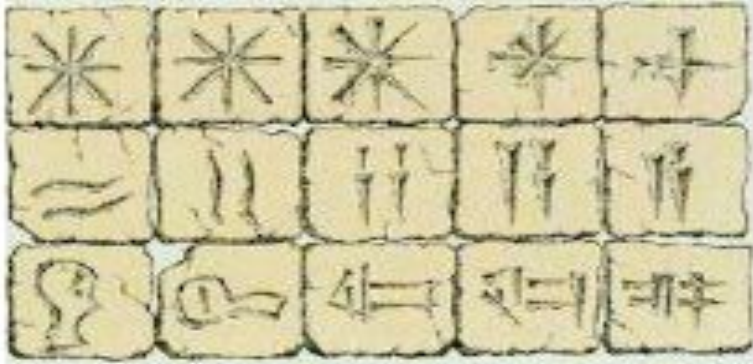

Історія формування системи пунктуаційних знаків

Презентацію підготувала Єгорова Софія
студентка 102 СОУР групи

Зірка, вода, голова людини.

Зміна знаків від ідеографії до клинопису.

Шумерський календар

Найдавніші системи письма – шумерський та ассірійсько-вавилонський клинопис, що виникли задовго до нашої ери, а також ієрогліфи Стародавнього Сходу (IV–III тис. до н. е.) розділових знаків не знали.

Пізніше, у XII–X ст. до н. е., фінікійці, використовуючи літерно-звукове письмо, вживали у злитому тексті, в якому не було проміжків між словами, тільки одну крапку вгорі, внизу або посередині рядка. Звичай писати слово за словом без перерви, хіба що з поодиноким застосуванням крапки, перейняли від фінікійців давні греки, які насамперед дбали про те, щоб пунктуаційні знаки були засобом ораторського мистецтва.

Батьком пунктуації (інтерпункції) Олександрійської доби вважають грецького математика Арістофана Візантійського (260–180 до Хр.), що впорядкував першу систему розділових знаків, до якої входили три знаки: *distinctio* – крапка вгорі, *distinctio media* – крапка посередині рядка і *ubdistinctio* – крапка внизу рядка, підкреслюючи їхнє інтонаційне навантаження та смислову функцію.

Арістофанова пунктуаційна система з невеликими змінами була сприйнята римлянами й дожила аж до часу Карла Великого (768–814 рр. н. е.), коли латинське письмо запровадило досконалішу систему розділових знаків.

ALCVIN PRECEPTOR DE
Charlemagne. Chap. 65.

Автором нової системи вважають найславетнішого вченого VII ст. Алкуїна (735–804 рр.), англійця за походженням. Він уживав перетинку (кому) у сполученні з крапкою – однією чи двома (; або), знак оклику і знак питання (графічні накреслення двох останніх знаків відрізнялися від сучасного)

Латинська система розділових знаків лягла в основу пунктуації західноєвропейських мов. З грецькою традицією вживання графічних знаків членування письма тісно пов'язана пунктуація слов'янського, зокрема руського, письма.

Слов'яно-грецькі контакти мають дуже давню історію. Культурного впливу з боку Стародавньої Греції зазнавала Скіфія впродовж VI–IV ст. до н. е. Її територію заселяли в той час праслов'янські протоукраїнські племена. Культурне і торговельне піднесення давніх нащадків періоду черняхівської культури (III–IV ст. н. е.) сприяло поширенню грецького й латинського літерно-звукового письма.

- Упродовж VI–VII ст. у період утворення східнослов'янських племен, напередодні формування Київської Русі, виникла потреба в писемності. На IX ст. (863 р.) припала велика подія – удосконалення солунськими братами-місіонерами Кирилом і Мефодієм слов'янського письма, в основу якого було покладено грецький устав. З давнім уставом слов'яни успадкували традиції грецької пунктуації й перенесли їх у свої

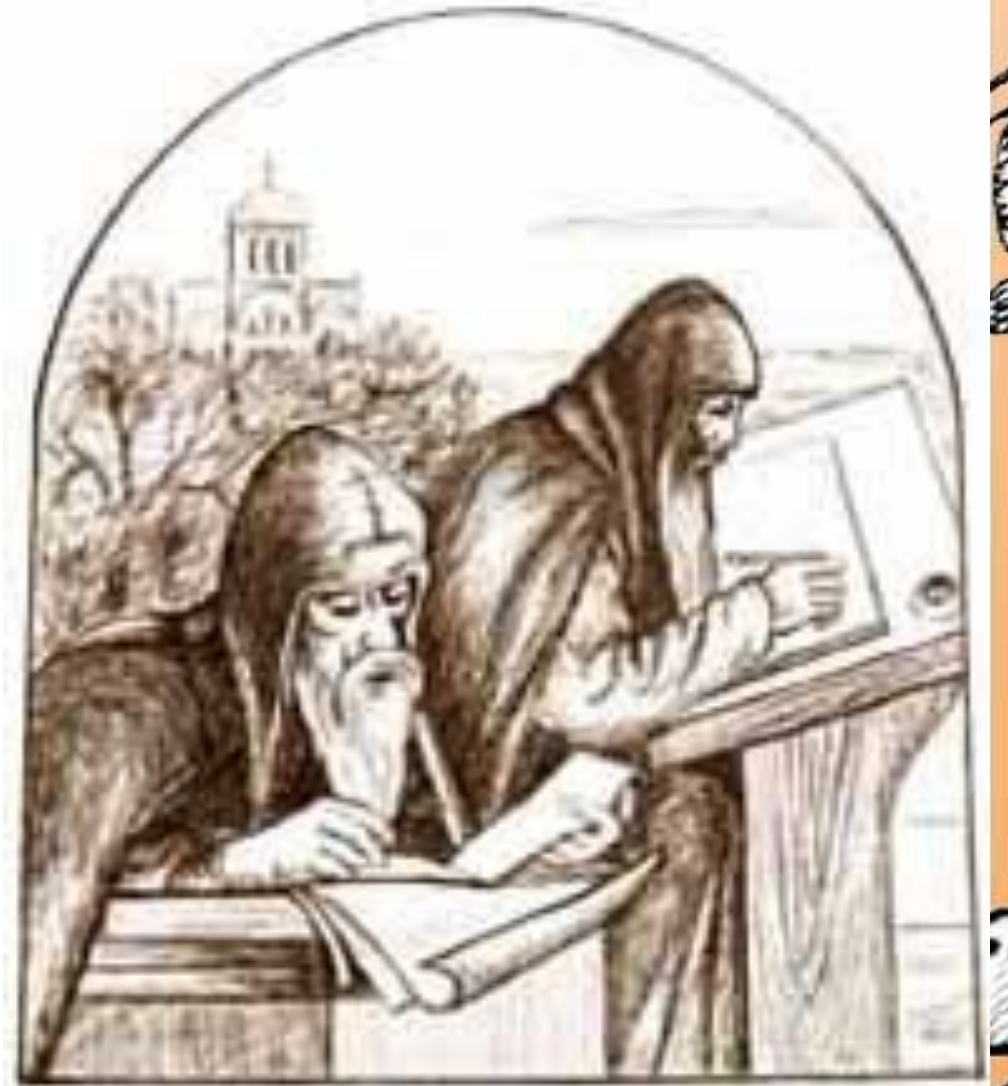

рукописні твори. У час зародження слов'янського писемства грецькі рукописи IX–X ст. зазвичай використовували крапки внизу, посередині й угорі рядка, двокрапку в значенні крапки чи крапки з комою. Кінець уривка чи якоїсь закінченої частини позначали грубою крапкою (•), хрестиком (+), чотирма крапками (....), трьома крапками (:.) та складеними знаками типу (.... –) чи (: –) тощо.

Слов'янські каліграфісти-переписувачі грецьких теологічних текстів грецьку пунктуацію наслідували не сліпо, у кожного писця була вироблена своя графічна система знаків, зокрема розділових. Одним знакам вони надавали перевагу, інші не використовувалися взагалі, деякі створювалися ними заново чи мали свої графічні варіації. Останні були графічними праобразами сучасних розділових складених знаків у певних семантико-синтаксичних умовах контексту.

Розвиток книгодрукування відкриває нову сторінку в історії виникнення пунктуаційної системи. Багатотиражні друковані тексти, розраховані на значну кількість читачів, вимагали більшої чіткості й зрозумілості.

- Засновник відомої на той час Венеціанської друкарні, Альд Мануцій (1448–1515 рр.), скликав відомих учених, прозваних пізніше альдами, з метою упорядкування пунктуаційної системи, успадкованої від греків. На думку І. І. Огієнка, “альдини не дають, чогось зовсім нового, – вони послуговуються тими саме знаками, що були й до них в ліпших грецьких рукописах, тільки надають їм певну послідовну систему”.

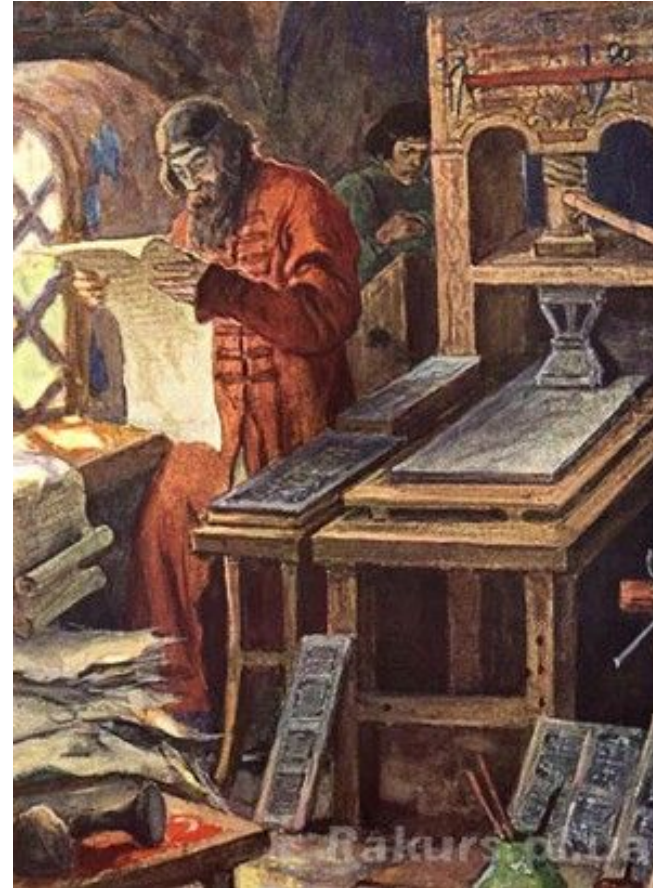

Альд Мануцій після докладного аналізу наявних знаків пунктуації перевагу надавав крапці, двокрапці, дужкам, знаку питання, креску замінив на кому, розмежував велику крапку і малу, вживаючи після першої велику літеру, а після другої – малу.

- У слов'янських типографіях венеціанська система пунктуації освоюється повільно, поступово. Український першодрукар, росіянин Іван Федоров, приміром, уживання розділових знаків обмежив мінімально: у Львівському виданні “Апостола” (1574 р.) використав лише крапку й кому, в “Острозькій біблії” (1580 р.) послугувався трьома знаками – крапкою, комою й крапкою з комою.

ЕПІГРАММА.

На Граматикѣ.

Граматика писма всѣ навчѣт,
чѣмъ чѣстни лѣви образѣт.
Орфографією и просодією,
сѣнтѣзисо и етѣмологією.
Апрѣ речѣнои ии шпѣство,
подаѣтъ пѣнои искѣство.
Котори прагнѣвѣи доконали,
впнѣи нѣслова лѣви непѣтали.
Але и зѣвѣтънѣи понавѣли,
и тогосѣ оучѣ лѣви добрѣзнали.
Ключѣ бо істѣ штворѣючи всѣ
оумѣ,
къ познѣнію чѣ приправѣи рѣзѣ.
По которо власне мѣкъ поѣсходѣ
по дѣтъ,
кады ісѣи хѣчѣтѣи нѣи до дѣ.

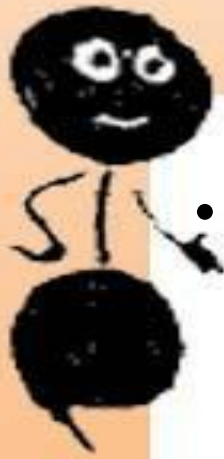
Наприкінці XVI ст. та
впродовж XVII ст.
пунктуаційна система
збагачується, засвоюючи
італійські традиції,
завдяки появі “Лексиса...”
Лаврентія Зизанія (1596),
“Грамматики славенския
правильное синтагма”
Мелетія Смотрицького
(1691 р.), “Лексикона
словеноросского” Памви
Беринди (1627 р.) і т. д.

Як справедливо відзначає російський мовознавець А. Б. Шапіро, постановка розділових знаків у друкованій продукції була переважно справою типографських майстрів, які часто не рахувалися з тим, що являє собою в пунктуаційному плані авторський рукописний текст. Але це не означало, що автори, особливо письменники, зі свого боку не брали участі у формуванні пунктуаційної системи.

- Упродовж XVIII–XIX ст. на українську пунктуацію та орфографію мали дуже сильний вплив традиції російського письма. Це пов'язано із графічно-алфавітною реформою Петра I в 1708 році, унаслідок якої в Україні поширилася “гражданка”, та заборонаю Петра I в 1720 році випускати у світ україномовну друковану продукцію.

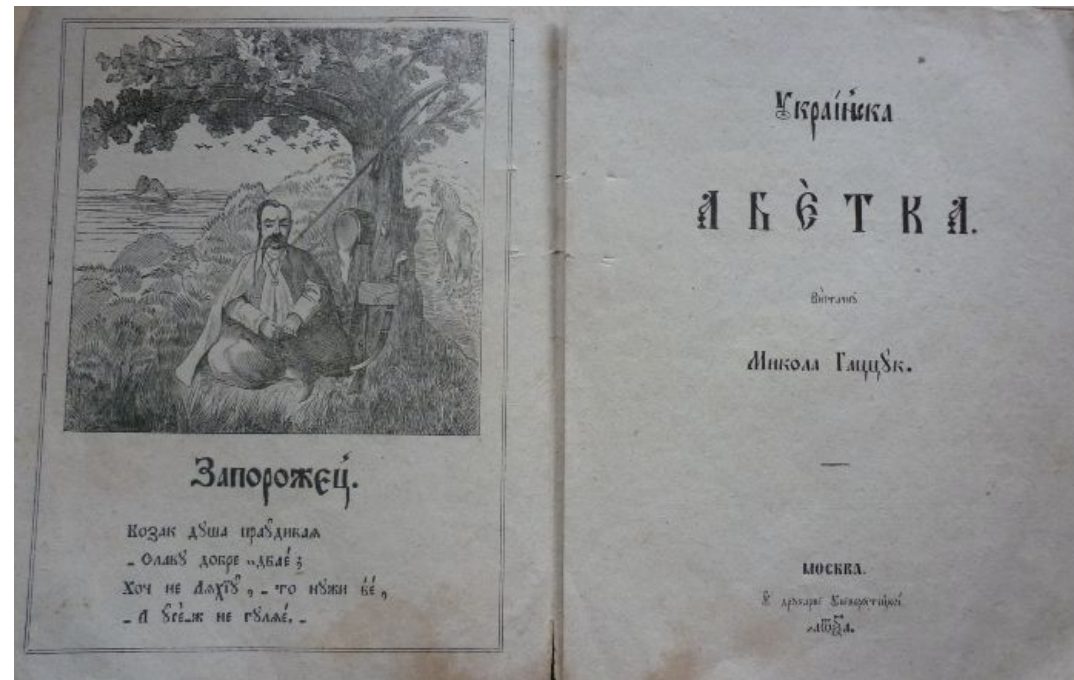

У середині XVIII ст. в Росії набула популярності восьмичленна система розділових знаків, представлена М. В. Ломоносовим у праці “Российская грамматика” (1755 р.). Ця система включала: 1) розділові знаки, що вживалися в середині речення (кому, крапку з комою, двокрапку); 2) знаки кінця речення (крапку, знак питання, знак здивування, тобто сучасний знак оклику); 3) знаки, які визначають межу висловлюваної думки (вміщувальний знак, що відповідав сучасним дужкам); 4) рядкові розділові знаки (єднальний знак, тобто рисочка).

- “Ломоносовська” традиція пунктуаційних норм дуже швидко інтегрувала в українську друковану продукцію, була сприйнята українською науковою та письменницькою елітою, про що свідчать пунктуаційне оформлення першої української граматики О. О. Павловського, художні твори Є. П. Гребінки, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, Т. Г. Шевченка та ін.

«Українська абетка» («Украї́нска абѣтка») М. Гаццука (М. О. Гатцука), Москва, 1860 р. — один з найперших українських букварів.

ГРАММАТИКА
МАЛОРОССИЙСКАГО НАРЪЧІЯ,
ИЛИ

ГРАММАТИЧЕСКОЕ ПОКАЗАНИЕ СУЩЕСТВЕН-
НѢЙШИХЪ ОТЛИЧІЙ, ОТДѢЛИВШИХЪ МАЛО-
РОССИЙСКОЕ НАРЪЧІЕ ОТЪ ЧИСТАГО РОССИЙ-
СКАГО ЯЗЫКА, СОПРОВОЖДАЕМОЕ РАЗНЫМИ
ПО СЕМУ ПРЕДМЕТУ ЗАМѢЧАНІЯМИ И СО-
ЧИНЕНІЯМИ.

Сочин. Ал. Павловскій.

*Ego pro sententia mea hoc censeo. — Pedibus in
hanc sententiam itum sit! — Sene. Apokolokini.*

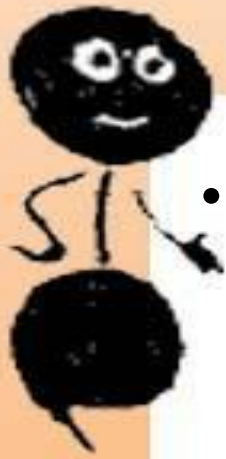
ВЪ САНТ-ПЕТЕРБУРГѢ.

Въ типографіи В. Плавильщикова,

1818 года.

- Створена під впливом “Российской грамматики” М. В. Ломоносова “Грамматика малоросійскаго наречія” О. О. Павловського (1818 р.) не мала відомостей про синтаксис і пунктуацію, оскільки вчений не помітив відмінностей у синтаксичній будові російської та української мов, а отже, й відмінностей у вживанні розділових знаків. Функції пунктуаційних знаків, представлених у праці, помітно осучаснилися.

- У другій половині ХІХ ст. взірцем світового рівня стала німецька пунктуація, яка мала певний вплив і на формування українських пунктуаційних норм, що засвідчено в типографських виданнях наукової та художньої літератури. Кожна видавнича школа в Україні мала свої традиції вживання знаків письма, автономно підтримувала або скасовувала авторські новації використання розділових знаків,

ураховуючи свої пунктуаційні уподобання.

У зв'язку з цим у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. засвідчено повний різнобій у використанні як орфографічних, так і пунктуаційних норм. Навчати грамотності школярів, вести діловодство і популяризувати українське слово в Українській Народній Республіці було вкрай важко.

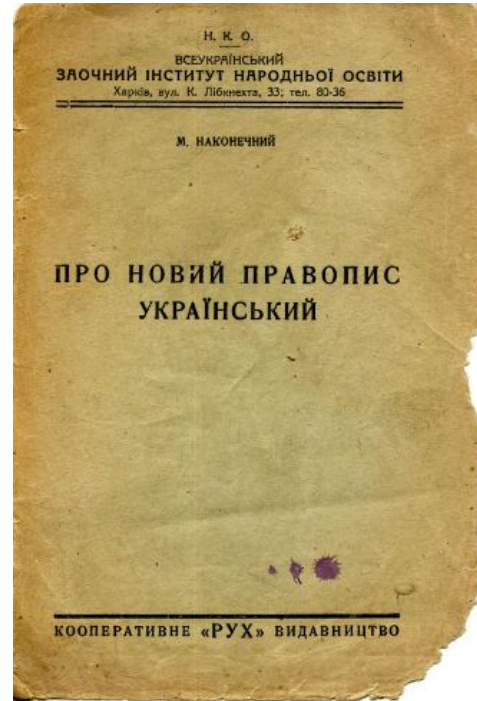

- У 1925 р. питання унормування правопису було порушено знову. Його впорядкуванням займалася мовознавча еліта: В. М. Ганцов, М. К. Грунський, А. Ю. Кримський, О. Б. Курило, О. М. Синявський, М. І. Сулима, Є. К. Тимченко та ін. (понад 50 осіб). Підкомісією, яка редагувала правила пунктуації, керував О. М. Синявський.

Микола
Скрипник

6 вересня 1928 р. “Український правопис” було схвалено Народним комісаром освіти М. Скрипником, за що отримав назву “скрипниківського”, і 1929 р. видрукувано. У розділі “Пунктуація та інші помічні при альфаветі знаки й норми вживання їх” авторський колектив першого соборного правописного кодексу України використав напрацьовані матеріали з пунктуації І. І. Огієнка.

В “Українському правописі” 1928 р. послідовно описано вживання розділових знаків

кінця речення (крапки, знака оклику, знака питання) (§§ 84, 85, 86). Колою рекомендовано відділяти “однорядні” (сучасні “однорідні”) члени речення (§ 87, п. 1, а), одне речення від іншого (§ 87, п. 2 а, б), виділяти відокремлені члени речення (§ 87, п. 1, б), вставні слова (§ 87, п. 1, г), кличні форми іменників (§ 87, п. 1, ґ), вигуківі слова (§ 87, п. 1, д) тощо. Уживання середника (крапки з комою), двокрапки, риски (тире), дужок регламентовано синтаксичними умовами їхнього застосування та інтонаційними характеристиками цих знаків [17, с. 78–83].

“Двокрапка звичайно ставиться, – цитуємо авторів правопису, – після речення перед чужими словами або поясненням як знак ніби не зовсім докінченого речення-розповіді (з дещо меншим супроти крапки обниженням голосу, павзою й характерною інтонацією недокінчення)” [17, с. 82]. Крапками позначають перерване чи недокінчене мовлення: Музики... танці... і Бердичів... кайдани брязкають... Москва... бори, сніги і... Єнісей... (Т. Ш.); скорочену цитату [17, с. 84].

7 травня 1933 р. колегія Народного комісаріату освіти УРСР рекомендувала до офіційного вжитку новий, зреформований правопис, максимально наближений до російських правописних норм. Підпорядкування російськомовним традиціям мало згубний вплив на українську орфографію, оскільки було скасовано кращі національні риси правопису споконвічно українських та запозичених слів.

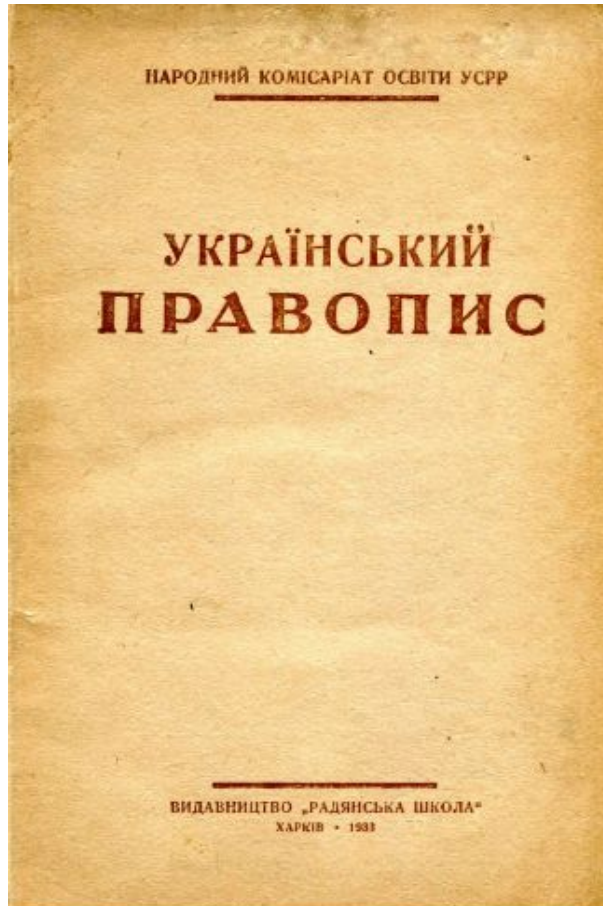

Двокрапку, згідно з пунктуаційними нормами першого правопису радянського періоду, пропоновано ставити: а) “після речення перед прямою мовою”; б) “перед перелічуванням після узагальнюючого слова або коли після попередніх слів робиться виразна пауза і підноситься тон: Не ждїть рятунку ні від кого: ні від богів, ні від царів (Т. Шевченко)”; в) “у безсполучникових складнопідрядних реченнях перед поясненням (розкриттям змісту твердження) як знак не зовсім закінченого розповідного речення, з дещо меншим супроти крапки обниженням голосу, паузою і характерною інтонацією незакінченості: За скелями починало ясніти: світало вже (С. Васильченко)” (§ 94) [18, с. 72–73].

Порівняно з попереднім “скрипниківським” правописом, крапки ставили не лише на місці перерваної або недокінченої мови, але й уривчастої, “для показу хвилювання, зворушення, гніву та сильних переживань того, хто говорить, чи бажання викликати такі почуття в слухача: – Тату... я... я до вчителя піду (Тесл.); для відтворення несподіваності ходу думок і дій: Затріщали рушниці і... стихли; на початку речення при скороченні цитат, при поєднанні із знаком оклику чи знаком питання” (§ 97) [18, с. 75].

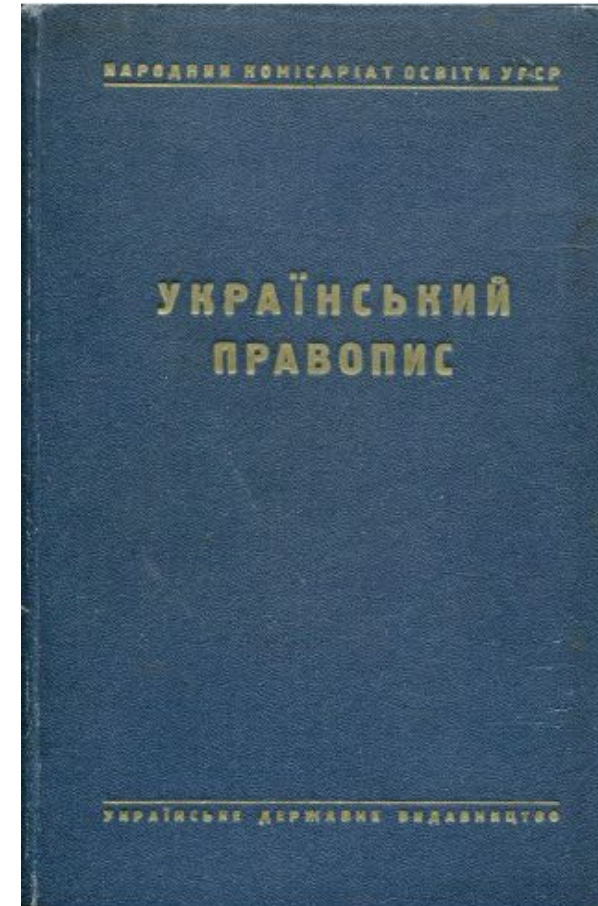

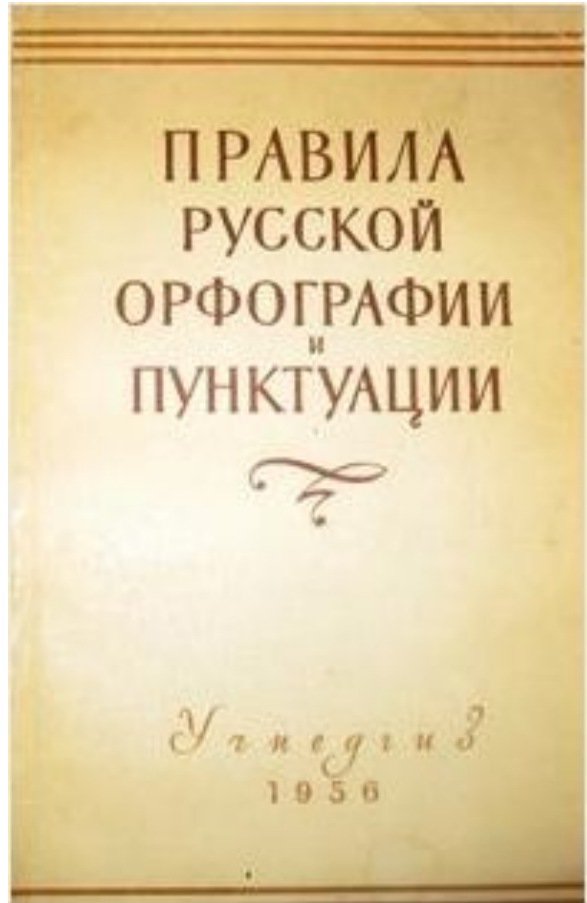
У результаті діяльності нової Державної правописної комісії наприкінці 1938 р. було опубліковано “Український правопис” за редакцією М. К. Грунського, який очолив цю комісію. Проте до його затвердження справа не дійшла, оскільки на перешкоді стали події Другої світової війни, які охопили й Україну.

- У воєнний період робота АН УРСР над удосконаленням правописних норм відновилася в тилу фронтів – в Уфі. 23 серпня 1943 р. новий варіант правопису поступив на розгляд уряду УРСР, а в травні 1945 р. його було затверджено Радою народних комісарів УРСР, масовим тиражем вийшов у світ наступного 1946 р. З грудня цю правописну систему запроваджено на всій території України, у якій на той час були вже возз'єднані всі українські землі.

Правописний кодекс 1945 р. без будь-яких змін проіснував аж до 1960 р., однак із часом у ньому виявилися дрібні помилки, неточності у формулюванні та в ілюстративному матеріалі. Виникла необхідність доопрацювати правописні норми, яка стала настійною після виходу у світ 1956 р. "Правил русской орфографии и пунктуации". Після широкого обговорення громадськістю проект найважливіших змін у новій редакції правопису витримав ретельну перевірку, його було схвалено комісією в складі академіків АН УРСР Л. А. Булаховського, П. Г. Тичини, М. П. Бажана, І. К. Білодіда, М. Т. Рильського та письменника О. Л. Кундзича і у 1960 р. видруковано.

У новому виданні “Українського правопису” 1960 р. (через незначні зміни його називають другою редакцією правопису 1946 р.) додано правила щодо вживання: 1) знака

оклику в реченнях, які мають у своєму складі слова як, який, що за, що то за і под. (§ 115, п. 1, примітка 1); 2) знака питання після кожного однорідного члена в питальних реченнях (§ 114, п. 1, примітка 2); 3) пунктуації при вставних словах було, бувало, проте,

однак, а втім, а власне, а зрештою (§ 116, п. 10, примітка 1, 2); 4) пунктуації при порівняльних зворотах ллє як із відра, почервонів як рак, білий як сніг (§ 116, п. 11, примітка 1); 5) коми в складносурядному реченні, частини якого з’єднані повторювальними сполучниками і... і, ні... ні, або... або, чи... чи, то... то, чи то... чи то (§ 117, п. 3); 6) крапки і крапки з комою в кінці великих рубрик переліку (§ 26, п. 2; § 113, п. 3; § 118, п. 5, примітка); 7) пунктуації в складній синтаксичній конструкції при збігові двох сполучників (сурядного й підрядного чи двох підрядних) (§ 117, п. 4, примітка 6); 8) коми у зворотах не хто інший, як...; не що інше, як...; нічого іншого, як... (§ 117, п. 4, примітка 4) тощо [20].

У 1988 р. робоча група в складі провідного наукового співробітника А. А. Бурячка (керівника групи) і старших наукових співробітників С. І. Головащука та Г. М. Колесника приступила до редагування правописних норм, щоб створити новий (доповнений і виправлений) правопис. 14 листопада 1989 р. третє його видання було ухвалено опублікувати, і в 1990 р. “Український правопис” нового покоління вийшов у світ,

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНИ

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

3-тє ВИДАННЯ,
ВИПРАВЛЕНЕ І ДОПОВНЕНО

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 1990

Незначні зміни, запропоновані в розділі “Найголовніші правила пунктуації” чинного правопису, ґрунтовно викладено в брошурі А. А. Бурячка “Що змінилося в “Українському правописі”?” [2, с. 45–49]. Сучасна пунктуаційна система засвідчує, що вона впродовж сторіччя логічно вибудувалася, стабілізувалася, пройшовши складний шлях апробації в усіх стилях літературної мови.

Отже, як свідчать історичні джерела, пунктуаційні системи від найдавніших часів і до наших днів ґрунтувалися на традиціях попередників, удосконалювалися, щоразу роблячи великий крок у напрямку до прогресу.

